

Máthé Áron

HELYTÁLLNI A TÖRTÉNELEM VIHARÁBAN

Báró Bánffy Dániel, a Magyar Függetlenségi Mozgalom támogatója*

1918-ban egy új korszak köszöntött be Közép- és Kelet-Európában. Három olyan birodalom is összeomlott, amelyek látszatra és az állami berendezkedés terén is konzervatívnak számítottak a kortárs progresszív értelmiség szemében. Ebből a percepcióból annyi bizonyosan igaz, hogy a Német Császárság, az Osztrák–Magyar Monarchia, illetve a cári Oroszország állami vezetőrétegének egy része az arisztokrácia soraiból került ki, és az is igaz, hogy ezekben a birodalmakban az arisztokrácia kiemelt társadalmi szereppel bírt. Annyiban persze különböztek egymástól ezek az országok, hogy Oroszországban lényegében autokratikus rendszer működött, míg a központi hatalmak két birodalmában nemcsak az alkotmányosságnak, hanem a parlamentarizmusnak és a jogállami berendezkedésnek is régi, egyszersmint élő hagyományai is voltak.

1918 természetesen mindent megváltoztatott. Oroszországban gyakorlatilag fizikailag megsemmisítették a földbirtokos nemesi réteget, míg Németországban és a Monarchia utódállamaiban – ideértve Szerbiát és Romániát is – az arisztokrácia ugyan presztízsét megőrizte, de politikai, társadalmi és gazdasági befolyásából többnyire vesztett. Nem ez volt azonban az egyetlen változás: ekkortól kezdve arisztokratának lenni nem csupán a felső szűk csoportokhoz való tartozással, nem csak az exkluzív életformával, hanem valami egészen mással is egyet jelentett. Néhány kivételtől eltekintve arisztokratának lenni valaminek a megőrzését is jelentette a rövid, de véres és sötét 20. század egészében. Ez a valami, amelyet ők is segítettek megőrizni, az európai ember méltósága volt, sőt – rövidebben fogalmazva –: az európai méltóság.

Aligha kétséges, hogy az erdélyi arisztokráciának ez a kihívás – európaiként megőrizni az erdélyi magyar műveltséget és a méltóságot – kétszeres kihívást jelentett. 1918 után kisebbségbe szorulva, egy ellenséges állam ellenséges intézkedéseinek közepette kellett helyt állniuk. 1940-ben Makkai Sándor ezt így fogalmazta meg: „A társadalmi vezetés régebben az arisztokrácia és a művelt középosztály kezében volt. Hagyományos szerepének ma már mind a két tényező csak súlyosan megfogyatkozott erővel tehet eleget.”¹ A bécsi döntés után még nehezebb lett a helytállás. Másképpen ugyan, mint addig, de ismét lehetetlen helyzetbe kerültek – hasonlóan azok közé a lehetetlen politikai körülmények közé, amelyekbe addigra Magyarország is került.

Magyarország helyzete ekkor egyáltalán nem volt irigylésre méltó. Szomszédai részben ellenségnek tekintették, és ebből a szempontból mindegy volt, hogy Csehszlovákia

* A Budapesten 2015. szeptember 18–19-én megrendezett *IVth Arenberg Conference for History Nobility and Power in Central Europe from 1918 to date* című konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

¹ MAKKAI Sándor: *Erdély társadalma*, Atheneum Budapest, 1940 (<http://mek.niif.hu/04700/04729/html/37.html>).

később felbomlott. Hiszen az új szlovák állam sem volt éppen barátságos, s ezt a helyzetet az 1939-es határháború rögzítette is. Romániával 1940 nyarán majdnem háborúig fajult a helyzet, és a bécsi döntés után nyíltan annak felülvizsgálatára törekedett. Ettől függetlenül is, lényegében 1918-tól kezdve a román hatóságok aktívan üldözték a magyar kisebbséget, és ez a tendencia 1940 után Dél-Erdélyben csak rosszabbodott. 1941. áprilisa után, vagyis miután a királyi Jugoszlávia szétesett a tengelyhatalmak hadműveletei nyomán, a szerbek – legyenek csetnikek vagy partizánok – nem fogadták el a magyar államjogi okfejtést Jugoszlávia felbomlásáról és bosszút esküdtek a bácskai bevonulásért. A Független Horvát Állam barátsága nem sokat ért, mivel egy eszelős terror által kormányzott, függetlennek még jóindulattal is alig nevezhető államalakulatról volt szó. Lengyelország nem létezett, és a lengyel menekülteknek, illetve a földalatti lengyel államnak nyújtott magyar segítséget értelemszerűen nem lehetett politikai célokra nyíltan kihasználni. Az ukrán nacionalista gerillákkal pedig csak taktikai együttműködésre kerülhetett sor 1942 után, bár voltak ezen túlmutató próbálkozások.

A helyzet a nagyhatalmak vonatkozásában sem volt derűsebb. Közép-Európa népei már a '30-as évek végétől a náci Németország és a Szovjetunió közé szorultak: nemzeti identitásuk megőrzésére és állami függetlenségük fenntartására kevés esély mutatkozott. A brit külügy már korábban kinyilvánította, hogy nincsenek érdekeik a térségben. Először Lengyelország cserben hagyása, majd Finnország magára maradása pontosan és jól érzékelhető üzenet volt a térség népei számára. Ugyanilyen üzenet volt Belgrád német bombázása is: a brit segítséggel kirobbantott puccs utáni német megtorlás világosan írta körül a még létező, némi mozgástérrel rendelkező államoknak, hogy mire számíthatnak, ha szembe mernek szállni a német akarattal. Mindeközben a térségben érdekelt másik nagyhatalom, a Szovjetunió, valódi természetét alig leplezve, vonzónak éppen nem nevezhető képet nyújtott magáról a lengyelországi és a balti megszállás során, illetve a finnek megtámadásával. Persze Magyarországon 1919 óta már ismert volt a kommunizmus: bár a szocialisztikus elképzeléseknek erős táptalaja volt, ugyanazt még egyszer nagyon kevesen akarták kipróbálni.

Nos, ebben a keretben kellett a magyar politikai elitnek helytállnia. Ráadásul egy olyan rendszerben, amely 1938-tól a nagy iparosítási programmal és néhány kisebb intézkedéssel elkezdte dinamizálni a magyar társadalmat, de – különösen a földkérdés terén és az „úri” viszonyok megőrzésével – még jelentős adósságai voltak.²

Ebben a keretrendszerben próbálta meg a magyar elit és középosztály egy jelentős része a helytállást. Úgy, hogy a körülményekhez képest a magyar állam és társadalom amennyire lehet, intakt maradjon. Ez persze nem volt – mert nem is lehetett – akadály a magyar zsidóság rovására meghozott intézkedéseknek, és sajnos nem volt akadály számos olyan politikai hibának, amelyek elkerülhetőek lettek volna, vagy a hatásuk tompítható lett volna. Mindemellert kialakult egy olyan laza csoportosulás, amely a magyar nemzeti függetlenség megőrzését tűzte ki célul. Ez a laza csoportosulás később egyre konkrétabb formát öltött, változó alakokban jelent meg, és nemcsak az utólagos értékelés szerint, hanem már egyes kortársak szerint is mozgalommá változott.

² Lásd részletesen Deborah S. CORNELIUS: *Kutyaszorítóban. Magyarország és a II. világháború*, Rubicon, Budapest, 2015.

A Magyar Függetlenségi Mozgalom

Érdeemes tehát a Magyar Függetlenségi Mozgalomról (MFM) néhány szót ejteni. Röviden: a Magyar Függetlenségi Mozgalom az állami vezetés és a politikai osztály egy részének azt a törekvését fogta össze, amellyel a magyar állami függetlenség megőrzését, vagy ha úgy tetszik, a magyar politikai mozgástér kiszélesítését kívánták elérni. Egy fontos jelző eddig kimaradt: az, hogy *titkos*. Ez a mozgalom ugyanis fedetten tevékenykedett. Titkossága az előny mellett azonban történeti hátrányt is jelentett, ugyanis a kommunista történetírás sikeresen tudta törölni a magyar történelemkönyvekből ennek a szervezkedésnek még a nevét is.

A kezdetek a közép-európai abszurdhoz némiképpen méltó módon még a háború előttre nyúlnak vissza. Az egyik résztvevő szerint 1939 júniusában a magyar miniszterelnök, Teleki Pál irodájában találkoztak a miniszterelnök régi barátai, megbízható munkatársai, politikusok és tudósok. Amikor mind együtt voltak, egy oldalajtón belépett egy Berlinből hazarendelt diplomata, Szent-Iványi Domokos, és Teleki ezekkel a szavakkal mutatta be a többieknek: „Van szerencsém bemutatni nektek a magyar békeküldöttség főtitkárát, aki mostantól miniszterelnökség új, IV. osztályát fogja vezetni!”³ A békeküldöttség főtitkára - ne felejtjük el, hogy ekkor még ki sem tört a háború...

A miniszterelnökség (ME) IV. osztálya a tájékoztatási osztály (TO) volt. A következő napokban az új osztályvezető találkozókat bonyolított le a vezérkar, a kémelhárítás, különböző kormányzati intézmények vezetőivel, egyházi vezetőkkel és más megbízható emberekkel. Így lényegében kialakult egy kör, amely a felszínen vitt politikai lépések mellett a magyar függetlenség megóvását tartotta szem előtt. A tájékoztatási osztályhoz hasonlóan és közel azonos célokkal működött egy másik szerv is, a Nemzetpolitikai Szolgálat. Ez is a miniszterelnök által képviselt politikai törekvéseket szolgálta: „Teleki a Tájékoztató Osztály mellett létrehozta másik »magánszervezetét«, a Miniszterelnökség V. osztály Nemzetpolitikai Szolgálatot”.⁴

Ez két a szolgálat lényegében a hivatalos és nyílt kormánypolitika mellett, néha pedig azzal szemben működött. A Nemzetpolitikai Szolgálat elsősorban belföldre „dolgozott”: jelentéseket készítettek, beszámoltak a németbarát erőkről, illetve arról, ha a kormány utasításait nem hajtották végre. Másfelől pedig titkos nyomdát is üzemeltettek, ahonnan különböző broszúrákat, szóróanyagokat terjesztettek.⁵ Ezzel szemben a TO-nak a külföld felé irányuló kommunikáció volt a feladata. Az osztály létrehozásának okait Soos Géza, az részleg munkatársa így foglalta össze: „Teleki jól látta, hogy a háború kitörése után Magyarország mindjobban izolált helyzetbe kerül s ezért 1939 júniusában felállította az úgynevezett Tájékoztatási Osztályt. [...] Ezen osztály feladata volt az antiaxis [tengelyellenes, azaz Német- és Olaszországgal mint ún. tengelyhatalmakkal szemben álló] államokkal való

³ CSICSERY-RÓNAY István: *A magyar függetlenségi mozgalom története*, Magyar Szemle, 1999/6. (http://www.magyarszemle.hu/cikk/19991101_a_magyar_fuggetlensegi_mozgalom_tortenete).

⁴ NYÁRI Gábor: *A Sándor-palotától a ravatalig. Teleki Pál második miniszterelnöksége, 1939–1941*, Kairosz, Piliscsaba–Budapest, 2015, 96.

⁵ Lásd részletesen *Uo.*, 96–104.

érintkezés és baráti kapcsolatok fenntartása, mert Teleki felfogása volt, hogy egy apparátussal, vagyis a külügyminisztériummal egyszerre kétféle politikát csinálni nem lehet, s ezért hagyta, hogy Csáky a német–olasz vonalat kiszolgálja. [...] Az antiaxis államokkal az érintkezés pedig csakis a legnagyobb titoktartás leple alatt volt folytatható.”⁶ A lényeg tehát az volt, hogy a hivatalos külügyminisztérium mellett a miniszterelnök többé-kevésbé fedett módon „saját” külpolitikát is csinálhasson. Fő feladata egyes kiemelt követségekkel – főleg Pelényi János washingtoni és Barcza György londoni követekkel – való közvetlen érintkezés lehetőségének megteremtése volt, illetve a magyar kulturális intézményeken keresztül baráti kapcsolatok kiépítése és ápolása a nyugati országokban. Ezen kívül nem kis részben Szent-Iványi szervezőmunkájának nyomán a tájékoztatási osztály a hazai politikai elitben és az apparátusban tevékenykedő, a német törekvésekkel és a nemzetiszocialista gondolattal szemben állók között is kapcsolati hálót épített ki. Megjegyzendő, hogy a IV. osztály vezetője, Szent-Iványi Domokos szintén erdélyi családból származott.

E kör, amely ebben a szellemben tevékenykedett, az alapító-ötletgazda – tehát Teleki Pál – 1941. április 3-i halála után is együtt maradt, bár a tájékoztatási osztályt fokozatosan megszüntették, és Szent-Iványit is áthelyezték. Ettől függetlenül a kiépített kapcsolati hálót alkotó politikusok, katonatisztek, hivatalnokok, tisztviselők, tanárok lényegében 1941 végétől szerveződtek igazán mozgalommá, s ekkor kezdték el magukat Magyar Függetlenségi Mozgalomnak nevezni.⁷

Idővel a mozgalom tagjainak száma megközelítette a 300-at – egy részük az ME IV. tagságából került ki. Az MFM-nek nem volt tagnévsora, tagsági díja, pecsétje, úrlapjai, így létezéséről a kívülállók nem igazán tudtak. Később, amikor a mozgalom tagjai bekapcsolódtak az ellenállási tevékenységbe, akkor sem bukott le senki MFM-tag minőségben. Részben ezért is hiányos a mozgalomra vonatkozó tudás a szélesebb közönség körében. A Magyar Függetlenségi Mozgalomról a résztvevők nem beszéltek nyíltan a német megszállásig. Ez annál is inkább érthető, hiszen egy igazi titkos társaság, a Magyar Testvéri Közösség tagjai is ott voltak az alapítók között. A Magyar Testvéri Közösségről e helyütt nincs lehetőség bővebben értekezni, annyi azonban bizonyos, hogy az MFM e titkos társaság céljai egy részének politikai artikulációit is jelentette.

A Magyar Függetlenségi Mozgalom vezetői és tagjai az 1942-től megkezdődő magyar béketapogatózások kulcsszereplőivé váltak. Az angolszász orientációnak komoly hagyományai voltak Magyarországon.⁸ Érthető, hogy a függetlenség megőrzését a náci- és kommunistaelenes csoportok csak az angolszász hatalmaktól remélhették. Ma már tudjuk, az angolszász hatalmak felé irányuló kezdeményezések nem sok sikerrel kecsegtettek. Ez részben a stratégiai helyzet miatt alakult így, vagyis azért, mert nem volt sem

⁶ Soos Gézárt idézi SZEKER Nóra: *Szent-Iványi Domokos és a Magyar Függetlenségi Mozgalom*, Magyar Szemle 2016/2. (http://www.magyszemle.hu/cikk/20160408_szent-ivanyi-domokos_es_a_magyar_fuggetlenségi_mozgalom).

⁷ Szent-Iványi Domokos, a Miniszterelnökség Tájékoztatási Osztálya, illetve a Magyar Függetlenségi Mozgalom történetét lásd összefoglalva *Uo.*

⁸ FRANK Tibor: *A magyar külpolitika angolszász orientációja a második világháború előtt és alatt*, Külügyi Szemle 2006/1. (http://kki.gov.hu/download/d/1c/b0000/Kulugyi_Szemle_2006_01_A_magyar_k%C3%BCIpolitika_ango_.pdf).

angol, sem amerikai katonai erő a közelben. Az olasz front rögzülése után arra sem maradt esély, hogy belátható időn belül nyugati egységek jelenjenek meg Magyarországnak akár csak a határainál is.⁹ Ráadásul az amerikai tábornoki kar már a háború kezdetétől franciaországi partraszállással számolt. E stratégiai helyzet mellett azt is figyelembe kell venni, hogy a britek egyáltalán nem igyekeztek titkolni a magyarokkal folytatott titkos tárgyalásokat, hiszen – ahogyan azt a már ismert angol forrásokból, illetve a legutóbbi amerikai levéltárakban végzett kutatásokból tudjuk – az angolszász hatalmak célja Magyarország német megszállásának a kiprovokálása volt, a „minél rosszabb, annál jobb” elve alapján.

A német megszállás 1944. március 19-én be is következett. A vidéki magyar zsidóságot deportálták, a fővárosi zsidó lakosság azonban nem kis részben a Magyar Függetlenségi Mozgalom tagjainak köszönhetően egyelőre megmenekült. Legalábbis a mozgalom tagjai a Koszorús-akciót így értékelték.

Szeptemberre világossá vált, hogy a magyar kormánynak igazából a szovjetekkel kell megállapodnia a háborúból való kiugrásról és a fegyverszünetről. A Magyar Függetlenségi Mozgalom szorosabb szervezeti keretekbe tömörült, és felgyorsította tevékenységét az ellenállási sejtek létrehozására és a szabotázsakciókat végrehajtására. Egyúttal nekilátott a fegyverszünet előkészítését végző munkának is. Korábban, már 1944 elejétől a függetlenségi mozgalom nyitott a baloldal felé is, és létrejött a Magyar Hazafiak Szabadság Szövetsége nevű szervezet. Tulajdonképpen ezen a szervezeten keresztül indult meg az első kapcsolatfelvételi kísérlet a szovjetekkel is. Ennek a heterogén, lazán szerveződő csoportnak számos erdélyi származású értelmiségi és politikus mellett Bánffy Dániel is tagja volt.

Bánffy Dániel pályafutása és kormányzati szerepvállalása

Bánffy Dániel 1893. szeptember 18-én született Nagyenyeden. Régi erdélyi nemesi családból származott, Bánffy Dezső miniszterelnök unokája és az író-politikus Bánffy Miklós távoli unokatestvére volt. Az I. világháborúban hadnagyi rangban harcolt. Megsebesült, közelharcban három ujjának felét elvesztette.¹⁰ Bánffy az erdélyi magyar közélet egyik vezető résztvevője volt, majd a bécsi döntés után, Teleki Pál hosszas rábeszélését követően, az 1940. évi XXVI. tc. alapján lett képviselő a magyar országgyűlésben, az Erdélyi Párt színeiben. 1940. december 30. és 1944. március 22. között pedig földművelésügyi miniszter volt a Teleki-, a Bárdossy-, végül a Kállay-kormányokban. A Teleki-kormányba Teleki Mihály földművelésügyi miniszter menesztése után került, mivel „erdélyi volt, mintagazda, és alkalmasnak látszott arra, hogy respektálja Teleki szempontjait az erdélyi földreform revíziója során”.¹¹

⁹ Lásd bővebben BORHI László: *Nagyhatalmi érdekek hálójában*, MTA BTK TTI – Osiris Budapest, 2015.

¹⁰ *Az elmúlt hét hőse kétségtelenül Bánffy Dániel báró*, RTL KLUB *Huszádik Század*, <http://www.husadikszazad.hu/1941-január/bulvar/az-elmult-het-hose-ketsegtelenul-banffy-daniel-baro>.

¹¹ ABLONCZY Balázs: *Teleki Pál*, Osiris, Budapest, 2005, 485.

Miniszteri tevékenységéről elsősorban azt kell leszögezni, hogy agrárszakemberről volt szó. Erről – tehát szakmai tevékenységéről – most részleteiben nem is kell beszélünk, politikai, vagyis közpolitikai szerepvállalásáról annál inkább.

A Bárdossy-kormány minisztereként kormányüléseken három ízben is a Szovjetunió elleni diplomáciai lépések, majd a katonai akció ellen foglalt állást.¹² Az 1941. június 26-i rendkívüli minisztertanácson Bánffy a háborúba lépés ellen érvelt, ahogyan azt a háborúba lépésről koronatanácsai jegyzőkönyvben olvashatjuk: „a németek nem szorulnak most reánk, nehogy a számlát benyújtsuk náluk Dél-Erdélyre vonatkozóan. Nem fogják ugyan elítélni, ha részt veszünk, de javunkra sem írni. Kisebb méretű készültség tekintetében osztja az előtte szóló miniszter urak véleményét, de egy kisebb méretű akciót is mellőznék.”¹³ A vita során ezt megismételte, immár jó erős, magyaros szavakkal: „Ha az oroszok megrakják a németeket, úgy Magyarország sorsa meg van pecsételve. Ellene van. Osztja a belügyminiszter úr nézetét” – amely nézet így hangzott: „Nem gondoljátok meg, ha megindítunk egy lavinát, az hova fog vezetni!”¹⁴ A fentieket Bárdossy utólag törölte a véglegesített jegyzőkönyvből Bárczy István jegyző – később államtitkár – vallomása szerint.¹⁵

Így tehát a Bárdossy-kormányban is a Teleki Pál-féle függetlenségi politika képviselőjeként tartották számon.¹⁶ Ezen nem is csodálkozhatunk, hiszen Teleki hívására vállalt miniszterséget, és az „egyik legodaadóbb híve” volt, ahogyan egy háború utáni emlékiratban olvassuk.¹⁷ Saját maga a háború utáni feljegyzésében így jellemezte tevékenységét: „Azon dolgoztunk, hogy részvételünk a németek oldalán minél kisebb arányú legyen. Ezért német részről és jobboldali körökből sok vád is hangzott el ellenem, miután igyekeztem nyersanyagok, élelmiszernek fegyveres erőnek stb. kiáramlását Németország felé, és ezeknek háborús felhasználását, valamint a német tőke magyarországi terjeszkedését megakadályozni.”¹⁸

Minisztersége alatt a kormány részéről ő nyújtotta be a zsidók erdő- és mezőgazdasági ingatlanairól szóló törvényt, és eljárta annak végrehajtása érdekében. A törvény mintegy a korábbi részleges hatályú és hatáskörű rendelkezések összegzése volt: „Az 1942. évi XV. tc. csak a már amúgy is létező joggyakorlatot gyorsította meg”.¹⁹ Azonban

¹² Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára [a továbbiakban: ÁBTL] V-128424, 184–186. Bárány Bánffy Dániel vallomása a Bárdossy-perben.

¹³ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára [a továbbiakban: MNL OL] K27 (1941.06.26.) 14R/18, 8.

¹⁴ MNL OL 15R/18, 7.

¹⁵ MNL OL 7R/8. és 8R/8.

¹⁶ Ráday Levéltár, Soos Géza hagyaték, C/230, 17. doboz. Soos Géza olaszországi küldetése a Magyar Függetlenségi Mozgalom által – Gróf Teleki Pál és a magyar nemzeti ellenállás, 4.

¹⁷ TÖRÖK Bálint: *Két ellenálló katonatiszt – Emlékezés Kudar Lajosra és Mikó Zoltánra*, Magyar Szemle 2008/4. (http://www.magyarszemle.hu/cikk/20081028_ket_ellenallo_katonatiszt_-_emlekezés_kudar_lajosra_es_miko_zoltanra).

¹⁸ Hadtörténeti Levéltár [a továbbiakban: HL] Ellenállási gyűjtemény, Magyarország, 369. Bánffy Dániel nyilatkozata, oldalszám nélkül.

¹⁹ UNGVÁRY Krisztián: *A Horthy-rendszer mérlege*, Jelenkor–OSZK, Pécs–Budapest, 2013², 445. Fontos megjegyezni, hogy a negyedik zsidótörvény Ungváry sokat sejtető és kissé hatásvadász megfogalmazásával szemben nem tekinthető „főpróbának” (lásd a 11.2. alfejezet címét: *A főpróba: a negyedik zsidótörvény és az igénylések*). A megfogalmazás önmagában és tartalmilag is értelmezhetetlen.

az is igaz, hogy a törvény alkalmazása során felmerült intézkedések kapcsán, szigorúbb eljárást követelve nyilas parlamenti képviselők bíralták a kormányt.²⁰ A támadásokból személyesen Bánffy is jutott: „Hol van itt a zsidókérdés megoldva?”; „Szóval marad minden a zsidóé!”²¹ Más alkalommal például a favágó munkások bérezése miatt támadta a kormánypárt egyik szélsőséges képviselője, Piukovich József.²² Azt is tudjuk, hogy 1941. augusztus 30-án mentesítési kérelmeket nyújtott be egyes zsidó származásúnak minősített állampolgárok érdekében.²³

Bánffy és az ellenállás

1944-ben, a német megszállás után már nem volt számára hely az újonnan megalakult kabinetben, amelyet leginkább bábkormányának nevezhetünk. Bánffy Dánielt májusban a Gestapo le is tartóztatta, de az erélyes tiltakozás hatására – a Magyar Élet Pártja, valamint az Erdélyi Párt intervenciójára – ekkor még szabadon engedték.²⁴ Bánffy nem hálálta meg németek és a kollaboránsok bizalmát. Ismeretségei révén azonnal bekapcsolódott a „kiugrási kísérlet” előkészületeibe. Részt vett azon a titkos értekezleten, amelyet Horthy Miklós kormányzó a tengelyhatalmi szövetségből való kiválás előkészítésére hívott össze, és amelyen a fegyverszüneti egyezmény minél hamarabbi megkötésének módját vitatták meg.²⁵

Szeptember folyamán pedig elősegítette egy olyan emlékirat eljuttatását Horthyhoz, amelyben az erdélyi szempontokat hangsúlyozva a háborúból való minél előbbi kilépést követelték, és ezeket a követeléseket egy kormányzói kihallgatáson ő maga is hangsúlyozta.²⁶ Erre valószínűleg azon a titkos tanácskozáson került sor, amelyet szeptember 10-én tartottak.²⁷ Ezt követően 1944. október elején készült egy megbízás két példányban, melyben Horthy arról tájékoztatta Dálnoki Veress Lajos tábornokot, amennyiben ő „szabad akaratnyilvánításában” akadályoztatva lenne, a tábornoknak joga van kormányalakításra miniszterelnökként. Az egyik példányt Bánffy kapta, hogy kézbesítse Erdélyben Dálnokinak, és amelyet Bánffy át is adott a címzettnek.²⁸

Ekkoriban a visszaemlékezések szerint Bánffy már úgy ismerték, mint a „Szovjetunióval kötendő fegyverszünet egyik fő szószólóját”, illetve más kortárs emlékei szerint mint olyan politikust, aki az oroszokkal való megegyezést sürgette.²⁹ Maga Szent-Iványi

²⁰ *Uo.*, 446.

²¹ *Képviselőházi napló*, XIV. kötet, 532–533 (1942. július 15., 283. ülés).

²² *Képviselőházi napló*, IX. kötet, 337 (1941. február 12., 178. ülés).

²³ ÁBTL 3.1.6. – P-2254, 1–42.

²⁴ HL Ellenállási gyűjtemény, Magyarország, 369. Bánffy Dániel nyilatkozata, oldalszám nélkül.

²⁵ HORTHY Miklós: *Emlékirataim*, Európa–Historia, Budapest, 1993, 297; Domokos SZENT-IVÁNYI: *The Hungarian Independence Movement 1936–1946*, szerk. Gyula Kodolányi – Nóra Szekér, Hungarian Review Books, Budapest, 2013, 514.

²⁶ SZENT-IVÁNYI: *I. m.*, 514, 528.

²⁷ BOKOR Péter: *Végjáték a Duna-mentén*, RTV–Minerva–Kossuth, Budapest, 1982, 217.

²⁸ ÁBTL 3.1.9. V-2000/27, dr. Ambrózy Gyula tanúvallomása a Magyar Közösség-ügyben, 85–87.

²⁹ István SZENT-MIKLÓSY: *With the Hungarian independence movement 1943–1947: an eyewitness account*, Praeger, New York – London, 1988, 54, 101; SZENT-IVÁNYI: *I. m.*, 533.

Domokos – mint a „Kiugrási Iroda” tényleges vezetője – azt jegyezte fel, hogy szeptember 22-én (és vélhetően két nappal később is) sürgette őt Bánffy: meg kell próbálni megállapodni az előrenyomuló szovjetekkel. Maga Bánffy abban a munkában vett részt, amely a Moszkvába küldendő fegyverszüneti delegáció útját készítette elő. Mivel Szlovákia területén is voltak birtokai, sógora, Zichy Ladomér gróf ötletét követve a szlovák nemzeti felkelésben részt vevő egyik alakulattal, a Zólyom központtal elhelyezkedő cseh-szlovák brigáddal vették fel a kapcsolatot, hogy az ott tartózkodó szovjet összekötő tisztek útján tájékozódhassanak.³⁰ A kapcsolatfelvétel tervéről és az akcióról Bánffy számolt be Horthynak.³¹ 1944. szeptember 18-án bridzselés ürügyével ifjabb Horthy Miklóshoz, a kiugrási iroda vezetőjéhez indultak, akivel egyeztették a kormányzóval való másnapi tárgyalás részleteit. A szeptember 19-i tárgyalásokra, amelyen Zichy Ladomér és Bánffy mellett Faragho, Rác Kálmán, Ambrózy és Vattay is helyet kaptak, a résztvevők hosszasan vitáztak, amikor Vörös János révén megérkezett Makarov szovjet ezredes Magyarországot fegyverszüneti tárgyalásokra felszólító üzenete. Makarov ekkor az egyik szovjet összekötő tiszt volt Zólyomban. A Zólyomba küldendő delegációhoz igénybe vették gróf Forgách Antal segítségét is, akinek határ menti gácsi birtokai megfelelő ürügyet szolgáltathattak a szlovákiai úthoz. Az autót, amellyel a háromfős delegáció utazott, Kudar Lajos csendőr ezredes, az Államvédelmi Központ parancsnokhelyettesének sofőrje vezette.³² Útközben a rendszámtáblákat kicserélték az autón, hogy megtévezzék a német biztonsági szerveket, illetve a kollaboránsokat. A gácsi kastély szlovák terület felé eső részén szlovákiai partizánok segítették át a küldöttséget.³³ A tárgyalások azután rendben lezajlottak.

Ezt követően a hivatalos magyar fegyverszüneti delegáció – benne Szent-Iványi Domokos – elutazhatott Moszkvába.

Mint tudjuk, a fegyverszünetet hiába írták alá, nem lett belőle semmi, mivel a magyar kiugrási kísérlet nem sikerült. A német biztonsági szervek a magyar nemzetiszocialistákkal és más, töretlenül németbarát segítőkkel közösen együttműködve felderítették a kiugrási kísérletben résztvevőket. 1944. október 15-én a német biztonsági szervek Bánffy Dánielt is elfogták, aki Szlovákia felé próbált menekülni, hogy Zichyhez és a szökött francia hadifoglyokból álló partizánegységhez csatlakozzon.³⁴ Elfogása után Budapesten a Gestapo Istenhegyi úti központjában, majd a Royal szállóban tartották őrizetben. Innen számos más konzervatív politikussal és katonatiszttel együtt a Fő utcai fogházba szállították át. Az egyik függetlenség-párti politikus, Hlatky Endre³⁵ emlékei szerint

³⁰ HL Ellenállási gyűjtemény, Magyarország, 369. Bánffy Dániel nyilatkozata, oldalszám nélkül.

³¹ LAKATOS Géza: *Ahogy én láttam*, Európa–História, Budapest, 1992, 144.

³² BOKOR: *I. m.*, 221–227.

³³ *Uo.*, 233–234.

³⁴ *Uo.*, 234.

³⁵ Hlatky Endre (1895–1957) politikus, sajtós, médiaszakember. A kommün bukását követően 1919-től kezdve sajtóügyi és titkári beosztásokban szolgált az egyes kormányokban. Közben 1928–1931 között Bethlen István személyi titkára is volt. 1933–1940 között műsorigazgató a Magyar Rádiónál. 1940-től Nagyváradi főispánja, a német megszálláskor mondott le. 1944. szeptember 9-től a Lakatos-kormány sajtóügyi államtitkára, az MTI és a Magyar Rádió kormánybiztosa. Ő jelentette be október 15-én a fegy-

az átszállítás így zajlott le: „Nem csak én mentem a börtönbe, hanem többen. Becsomagoltunk tehát, leszállítottuk a holmikat. Az utcán egy teherautóra szálltunk, a ponyvája alatt elhelyezkedtünk. A felszállás a járókelők forgalmának lezárásával, de igen gyorsan megtörtént. Egy éles kellemetlen hang még elordította, hogy aki szökni próbál, azt agyon kell lőni. Így indultunk el együtt Henyey, Bánffy, Schell, Hardy, Veress, Csatay, Tattay, Peregi, Major, Szabó Endre, Szenth-Miklós és én.”³⁶ A foglyoknak ezt a csoportját az Eichmann-csoport tagja, Werner (Willi) Lemke SS-Hauptscharführer vette felügyelete alá a Fő utcában, miután „főlényes szavakkal” fogadta őket.³⁷ A fogházban a kémlélőkön rendszeresen figyelték a foglyokat, akik azonban összetartóak voltak, például a titokban kapott újságokat elégették.³⁸ Hogy viselkedett a fogságban Bánffy Dániel? A visszaemlékezők közül Hlatky szerint Bánffy a „teljes nyugalom mintaképe volt”, annak ellenére, hogy éjszakánként „tompá lövések zaja” és egy „nagy hangú motor” is hallható volt az épületben, illetve néha „embertelen üvöltés, verés, jajgatás hallatszott”.³⁹ Személyes tárgyait megosztotta fogolytársaival, kártyát és nadrágszíjat is adott ajándékba. Odafigyelt a mozgásra is: „bundájában kissé nehézkesen, de mindig futott néhány kört”.⁴⁰ Egy idő után egyedül maradt a 215. számú cellában.⁴¹ A fogság során többször is vallatták. Szálasi eskütételére kiengedték, hogy legyen elegendő képviselőházi tag az ünnepélyes alkalommal.⁴² Végül kalandos körülmények közepette menekült meg a fogságból – egy visszaemlékezés szerint nyilas egyenruhába öltözött ellenállók szabadították ki.⁴³ Más helyen csak annyit olvashatunk, hogy Bánffynak Forgách Antallal és két társával a „legnagyobb életveszélyben decemberben, illetve január legvégén sikerült a Gestapo fogházból megszökni”.⁴⁴ Önmaga úgy nyilatkozott, hogy „december 31-én kommunisták segítségével szöktem a fogságból”.⁴⁵ A nyilas uralomnak a pesti oldalon hátralevő idejét illegálisban vészelte át.⁴⁶ A szovjet hatóságok ezt követően 1945. február 25-én és 26-án hallgatták ki, majd szabadon engedték.⁴⁷

verszüneti proklamáció beolvasását. A németek letartóztatták, és a budapesti fogság után Mautthausenbe internálták. A háború után nem tért haza, Rómában élt emigrációban, műfordítással foglalkozott.

³⁶ *A halál közelében. Hlatky Endre naplója, magánkiadás, 2003, 44.*

³⁷ *Uo.*, 45.

³⁸ *Uo.*, 46, 53.

³⁹ *Uo.*, 47, 86.

⁴⁰ *Uo.*, 65.

⁴¹ *Uo.*, 86.

⁴² *Uo.*, 52, 64. (Az eskütétel alkalmával nem volt szavazás vagy más módon kinyilvánított beleegyezési aktus a képviselők részéről.)

⁴³ VÁRADI Aranka: *Naplóm*, Korunk 2002. december, 111.

⁴⁴ *Emlékirat a náci-fasiszták által kivégzett Kudar Lajos csendőr alezredes náci-fasisztaellenes működéséről* = TÖRÖK: *I. m.*, 73.

⁴⁵ HL Ellenállási gyűjtemény, Magyarország, 369. Bánffy Dániel nyilatkozata, oldalszám nélkül. Nem tudjuk, hogy itt a „kommunisták” kifejezés valamelyik baloldali ellenállócsoportra, egy kommunista frakcióra vagy esetleg a központi kommunista magra vonatkozik-e.

⁴⁶ *Uo.*; VÁRADI: *I. m.*, 111. Az utóbbiban a Reviczky utca van megjelölve Bánffy egyik búvóhelyeként.

⁴⁷ HL Ellenállási gyűjtemény, Magyarország, 369. Bánffy Dániel nyilatkozata, oldalszám nélkül.

A Magyar Függetlenségi Mozgalom sorsa

Bár október 15-e, a nyilas puccs után Bánffy Dániel már nem tudott részt venni a Magyar Függetlenségi Mozgalomban, érdemes röviden áttekinteni annak sorsát. A mozgalom egyik vezetője, Soos Géza Olaszországba repült egy „elkötött” német katonai géppel. Az út célja az volt, hogy a szövetségeseket tájékoztassák a magyar ellenállásról és az embermentő tevékenységről. Ezen kívül a szovjetek számára egy megállapított kódot is vitt magával, amelynek segítségével a budapesti ellenállók együtt tudtak volna működni velük, megnyitva ezzel a frontot. Az angolok azonban hosszú ideig hadifoglyokként kezelték a küldöttség tagjait, és időközben okafogyottá vált a küldetés, mivel Budapestet a szovjetek február közepére elfoglalták. Itthon az MFM tagjai összeolvadtak a többi ellenállócsoporttal, de az bizonyos, hogy a legalitás örve alatt tevékenykedő fegyveres egységeket – a kiegészítő karhatalmat – sikerült megszervezni, illetve a Görgey-zászlóalj is, amely a szovjetekkel hatékonyan működött együtt Budapeستől északra, a Börzsönyben. „Jutalmuk” szovjet hadifogság lett, a zászlóalj vezetőjét, Mikó Zoltánt pedig hamarosan kivégezték Odesszában.⁴⁸ Az MFM titkos háttérét jelentő Magyar Közösség tagjait már 1946 végén elkezdte őrizetbe venni a kommunista hatóság, és 1947. január 5-én a kommunista párt lapja öles betűkkel hozta a címdalalon, hogy „köztársaság-ellenes összeesküvést” lepleztek le. A vádlottak száma 260 volt, és e per után még számos eljárásban számoltak le a magyar függetlenségi törekvés megmaradt bázisát jelentő gondolkodókkal.⁴⁹

Bánffy Dániel élete a háborút követően

Miközben Bánffy Budapesten bujkált a nyilasok elől, az ország már náci uralom alól felszabadított, de szovjet megszállás alatt levő területén az Ideiglenes Nemzeti Kormány megkezdte a háborús bűnösök összeírását. A belügyminisztérium által összeállított első névsorban, amely a háborús főbűnösök neveit tartalmazta, a Magyar Kommunista Párt javaslatára a korábbi kormányok összes tagja, így Bánffy Dániel is szerepelt. Azonban a háborús főbűnösök névsorát véglegesítő lajstromban, amelyet az 1945. február 9-i kormányülésen fogadtak el, már nem volt rajta.⁵⁰ Így nem is indult ellene semmiféle eljárás ilyen cím alatt. A háborús bűnösség vádja ezen kívül sem merült fel ellene, és a román hatóságok sem kérték a kiadatását.⁵¹ Ennek ellenére Romániában 1946-ban

⁴⁸ Mikó Zoltánról és ellenálló társairól lásd bővebben BONDOR Vilmos: *A Mikó-rejtély – Mikó Zoltán és Raoul Wallenberg kapcsolata a magyar ellenállásban*, Püski, Budapest, 1995; SÁRI Katalin: *Mikó Zoltán emlékezete, 1910–1945: a nemzeti ellenállás mártírja*, Püski, Budapest, 1996.

⁴⁹ Lásd bővebben SZEKÉR Nóra: *A Magyar Testvéri Közösség története*, Norma Nyomdász Kft., Hódmezővásárhely, 2010.

⁵⁰ Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei, 1944. december 23. – 1945. november 15., szerk. Szücs László, Magyar Országos Levéltár, Budapest, 1997, 197, 203–204., 318, 329–331.

⁵¹ MNL OL XIX-J-1-k 1945-64 50. doboz, 239. tétel: 71/113, 2557/C, 08151-1950 ill. 49. doboz, 239. tétel: 03145/1950, 101509-1947, 32658-1945: „Háborús bűnösök kiadása Románia részére”. Ebben

perbe fogták azzal a váddal, hogy 1940-ben Ratosnyán a bevonuló magyar katonák előtt olyan beszédet mondott – miközben két fia mellette állt –, hogy ennek hatására a helyi magyarok megöltek két románt. A vádat azonban ejtették, mivel a kérdéses időpontban Budapesten tartózkodott, ráadásul akkor még csak egy fia volt. Azt már nem is vizsgálták, hogy akkor és ott valóban életét vesztesse-e bárki...

Bánffy még 1945 májusában egy beszámolót készített tevékenységéről, majd az ebben foglaltakat néhány hónap múlva egy Kudar Lajos ezredesről szóló közös emlékiratban erősítette meg társaival, akikkel a függetlenségi mozgalomban vettek részt.⁵² Azonban a magyar függetlenség híveinek nem volt hely a begyűrűző kommunista diktatúrában.

Ekkoriban, tehát a diktatúra kiépítésének éveiben a vagyonától megfosztott és egyéb bevételi forrásoktól elzárt báró egyik unokatestvérével együtt fuvarosnak állt. Egy baleset folytán azonban lebénult.⁵³ A bajt tovább tetézte, hogy 1951. május 31-én a kommunista hatóságok kitelepítették Bánffy Dánielt és családját.⁵⁴ Ez azt jelentette a gyakorlatban, hogy hét gyermekével együtt a rózsadombi házukból kiköltöztették, és Jászapátiban egy kis húsraktárban helyezték el őket, ahol a húskampók még ott lógtak a falon. Egy teherautónyi bútort vihettek magukkal. Itt két és fél esztendeig lakott szűkösen az összesen kilenc tagú család. Eközben 1952-ben Romániában újraindították az 1946-os eljárást. Bánffyt Désről idézték meg – pedig soha nem lakott ott. A per során megállapították, hogy egy ilyen „népellenes” nem lehet felmenteni. Bukarestben a legfelsőbb bíróság 8 év közmunkára, 10 év közügyektől eltiltásra és teljes vagyonek Kobzásra ítélte. Az ítéletet soha nem kézbesítették, sőt még csak alá sem írták.⁵⁵

Bánffy Dániel a nehéz évek során, alig 62 évesen hunyt el 1955. április 7-én. Özvegy felesége kétkezi munkájából, illetve a család barátainak jóakarataiból nevelte fel hét gyermekét.⁵⁶ Ebben részben gróf Bethlen Miklóstra számíthattak, akiről a meglehetősen pontatlan állambiztonsági feljegyzésben így írtak: „A kitelepítések ideje alatt példaképpen hozták fel, mint a becsület, családi-érzés, kötelesség-érzés tökéletes megtestesülését. Abban az időben szabadidejét arra használta fel, hogy különmunkát csinált és azt a pénzt elküldte kitelepítésben levő rokonainak. Anyján és nővérein kívül támogatta a kitelepítésben élő gróf Korün Károlyt és gróf Bethlen Dánielt és 4 gyermekét, valamint gróf [!] Bánffy Dánielt és 8 [!] gyermekét, akiknek állandóan csomagot küldött.”⁵⁷ Lát-

az anyagban nem szerepel, és ezen kívül más jellegű, egyedi kiadási kérelem sem volt fellelhető rá vonatkozóan a magyar állami levéltárakban.

⁵² HL Ellenállási gyűjtemény, Magyarország, 369. Bánffy Dániel nyilatkozata; *Emlékirat a náci-fasiszták által kivégzett Kudar Lajos csendőr alezredes náci-fasisztaellenes működéséről.*

⁵³ HANTHY Kinga: *A báró, aki polgármesternek állt. Arisztokratasorsok tegnap és ma*, Magyar Nemzet 2000. június 17. (http://mno.hu/migr_1834/a-polgarmester-aki-baronak-szuletett-862368).

⁵⁴ ÁBTL 2.5.6. 03543, 3–4, 6, 8.

⁵⁵ A Bánffy Dániel elleni romániai perekéről a tájékoztatást Bánffy Farkas, Bánffy Dániel unokája nyújtotta.

⁵⁶ SZUCHER Ervin: *Az ősökre legyünk büszkék – beszélgetés báró Bánffy Miklóssal*, Erdély.ma 2008. 10. 4., http://erdely.ma/kultura.php?id=43337&cim=az_%C5%9lsokre_legyunk_buszkek_beszelgetes_baro_banffy_miklossal.

⁵⁷ ÁBTL 3.2.1. Bt-584/1, 1. Mint láthatjuk, a jelentés összeállítója nem volt tisztában sem azzal, hogy Bánffy Dániel nem grófi, hanem bárói címmel rendelkezett, sem pedig azzal, hogy nem nyolc, hanem hét gyermeke volt.

hatjuk tehát, hogy az arisztokrácia jó része még ezekben a zavaros időkben is megőrizte tartását, és a bajtársiasság példáit fedezhetjük fel körükben.

Bánffy személyében olyan arisztokratát tisztelhetünk, akit mind a náci, mind a kommunista rezsim ellenségének tekintett. Ezzel ő sem volt másképpen, jóllehet a háborút követően balesete miatt a kommunizmus elleni küzdelmekben már nem vett – nem vehetett – részt. Ami a hozzá hasonlóan gondolkodó, háborús időkben szerepet vállaló politikusokat illeti, talán a következő mondatok foglalják össze leginkább a helyzetüket: „Az ország nyugatbarát értelmisége és diplomatái nem tudták a németbarát katonai és politikai vezetőkől álló többséget meggyőzni vagy legyőzni. Drágán fizettek naiv illúzióikért, elhibázott helyzetértékelésükért, s többnyire a Gestapo vagy a KGB kezei között, német koncentrációs táborokban, majd a szovjet gulágon, illetve magyar börtönökben szenvedték meg a következményeket. Megérdemlik, hogy emlékezzünk rájuk.”⁵⁸ Ide kapcsolódnak Teleki Pál prófétai szavai, amelyeket egyfajta keserű iróniával mondott Ciano gróf olasz külügyminiszternek még 1940-ben. A hivatalos látogatás munkareggelijén Teleki ugyanis arról érdeklődött, hogy Ciano tud-e bridzselni. Magyarozatként hozzátette: „Arra a napra, amikor együtt leszünk a dachau koncentrációs táborban.”⁵⁹ Bánffy persze nem „értelmiségi” volt, hanem politikus, és inkább a gyakorlat, mint az elmélet embere. Továbbá illúziókat sem táplált, legfeljebb reményeket – olyan reményeket, amelyek nélkül belefogni sem érdemes semmilyen vállalkozásba, mégis, valamilyest rá is illenek a fenti sorok.

Bánffy Dániel sorsa a II. világháborúba vetett magyar sors, a nemzetállami függetlenséget megőrizni akaró felelős politikus sorsának, illetve a politikai kényszerhelyzetek és a különböző határmezsgyék tükre.

⁵⁸ FRANK Tibor: *A magyar külpolitika angolszász orientációja a második világháború előtt és alatt*, Külügyi Szemle 2006/1., 262. (A KGB említése anakronizmus, hiszen ekkor még csak elődszervezetei léteztek, ugyanakkor a lényegét jól adja vissza.)

⁵⁹ *Ciano gróf naplója, 1939–1943*, Ármádia, Budapest, 1999, 195. (Cianót az olasz kiugrás után a németek törbe csalták, majd az újonnan létrehozott olasz fasiszta bábállam területén lefolytatott perben elítélték és kivégezték.)